

'Kroniek'

**MEDEDELINGEN
OUDHEIDKUNDIGE KRING
VOORST**

20e jaargang nr. 4
1997

Oudheidkundige Kring Voorst
(opgericht bij notariële acte van 8 maart 1978)

Dagelijks bestuur

Voorzitter: G.J. Oolman, Oolmansweg 5, 7384 ST Wilp, tel. (055) 323 12 44

Secretaris: L. Sevenster, Schadewijkpad 11, 7391 TJ Twello, tel. (0571) 27 20 37

Penningmeester:

M. Niemeijer, Schoolstraat 31, 7383 CC Voorst, tel. (0575) 50 14 99

Leden: H.H. Garretsen, Bachstraat 5, 7391 XA Twello, tel. (0571) 27 20 04
J. Groenberg, Hietweideweg 30, 7391 XX Twello, tel. (0571) 27 60 37
Mr. J.H. Hermsen, Rozenhoflaan 10, 7201 AV Zutphen, tel. (0575) 51 52 48
J. Lubberts, Kon. Wilhelminaweg 10, 7396 AD Terwolde, tel. (0571) 29 17 60
G.B.J. Reinders, Mozartstraat 143, 7391 XG Twello, tel. (0571) 27 43 32
J.A.M. Schutte-Geurtsen, P. Heinstraat 15, 7391 WK Twello, tel. (0571) 27 37 01.

De contributie bedraagt f 25,= per persoon. Voor gehuwden of samenwonenden op hetzelfde postadres f 30,=. Gironummer 16 64 122. Rabobank, rekeningnummer 36.28.09.267.

Kroniek

Kroniek is het mededelingenblad van de Oudheidkundige Kring Voorst en verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Oudheidkundige Kring Voorst en is in beperkte aantallen à f 6,50 te koop bij het VVV-kantoor in Twello en boekhandel Oonk in Twello. Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteurs.

Redactie-adres: H. Kleinjan, Langestraat 51, 7419 AR Deventer (De Worp), tel. (0570) 641 648.

Werkruimte Oudheidkundige Kring Voorst

Klokkenkampsweg 25
7391 EN Twello
tel. (0571) 27 70 90

Geopend op woensdag van 9.00 tot 16.00 uur en na telefonisch afspraak met de secretaris ook op dinsdag.

ISSN 1384-8682

Kroniek

December 1997, 20e jaargang nr. 4

Inhoud

	Blz.
Voorwoord	2
De jaarplanning 1998	L. Sevenster 2
Van de bestuurstafel	L. Sevenster 3
Ons foto-archief	L. Sevenster 4
Nieuwe aanwinsten	J. Lubberts 6
Oude foto's spreken	L. Sevenster 7
Gewone, aparte dingen	L. Sevenster 8
"Emstermate", de eerste zuivelfabriek te Terwolde	J. Lubberts 8
Werkgroep Genealogie	J. Groenberg 16
Fietsexcursie Terwolde	J. Lubberts 16
De gemeente Voorst in de 19e eeuw (deel 6)	J.A. de Ruiter 20
Protocol van bezwaar	J. Groenberg 22
Klokkenkampsweg 25	J. Lubberts 23
Voor u gelezen	H. Kleinjan 24
Een wonderlijk fotoalbum	L. Sevenster 25

Foto omslag

Personeel van de slachterij "Emstermate" in 1917.

Tenzij anders vermeld komen alle foto's in deze Kroniek uit de collectie van de O.K.V.

Uiterste inleverdatum kopij voor de volgende Kroniek:
1 februari 1998.

Voorwoord

In deze Kroniek leest u twee oproepen. De een voor belangstellenden voor een op te richten werkgroep Genealogie ("stamboomkunde"), de ander voor "computerdeskundigen" en mensen die gegevens in willen voeren in de computer. Zie hiervoor de artikelen "Werkgroep Genealogie" en "Klokkenkampsweg 25".

Ook via dit voorwoord willen wij u wijzen op de Jaarplanning 1998. Om kosten te besparen doen wij de aankondiging van

activiteiten als lezingen, excursies en jaarvergaderingen in de Kroniek en niet meer via afzonderlijke convocaties. Op een opvallende plaats in de Kroniek (meteen na het voorwoord) treft u deze aankondigingen aan. Houdt u deze dus in de gaten en noteert u de data - voor zover al bekend - vast in uw agenda.

Een kort voorwoord deze keer; des te meer ruimte blijft er over voor de artikelen die bij de redactie zijn aangeleverd. Wij wensen u veel leesplezier.

De jaarplanning 1998

door L. Sevenster

I. Lezing "De geschiedenis van paleis Het Loo en de bewoners"

Hierbij nodigt het bestuur van de O.K.V. u uit voor een lezing, die gehouden zal worden op **donderdag 5 maart 1998** in het Stationskoffiehuys aan de Stationsstraat in Twello.

De lezing "De geschiedenis van paleis Het Loo en de bewoners" zal verzorgd worden door ons lid de heer H.A.M. Ummels uit Apeldoorn.

De lezing, ondersteund door prachtige dia's, zal beginnen in de Middeleeuwen bij het jachtslot "Het Huys op 't Loo". Later zal een nieuw paleis worden gebouwd met de naam "Het nieuwe Loo". Bekende namen zullen de revue passeren, zoals die van Lodewijk Napoleon, William and Mary en Wilhelmina. Ook de grote verbouwingen zal de heer Ummels behandelen. Tuinen-

liefebbers zullen genieten van de dia's van de oude koninklijke landschapstuinen van het paleis die via restauratie zullen veranderen in de formele tuinen. Het prachtige samenspel van oud en nieuw zal worden getoond.

Met deze lezing, die om 20.00 uur begint (zaal open om 19.15 uur), denkt het bestuur een goede greep te hebben gedaan. Wij wensen u veel plezier toe.

II. Jaarvergadering

In **april 1998** zal de jaarvergadering plaatsvinden.

III. Excursie

In **mei 1998** volgt de excursie.

IV. Lezing "Het veranderde beeld van Twello"

In **september 1998** organiseren we een lezing over het veranderde beeld van Twello: hoe is het nu, hoe was het vroeger.

V. Lezing "Monumenten in de gemeente Voorst en hun landschappelijke omgeving"
In **november 1998** staat een lezing gepland

over de "Monumenten in de gemeente Voorst en hun landschappelijke omgeving".

In elke volgende Kroniek krijgt u de verdere informatie over de activiteiten II t/m V. Nogmaals wil ik u erop wijzen, dat u van deze activiteiten geen verdere convocatie ontvangt.

Van de bestuurstafel

De volgende zaken wil ik graag op een rij zetten.

1. De lezing door de heer K. Boeder uit Ede werd door 80 personen bezocht. Aan de hand van dia's werd ons "De geschiedenis van de Veluwe boerderijen, het onderhoud en restauratie" verteld. Een vaktechnische, zeer boeiende lezing werd ons voorgeschoteld.
2. Gedurende het Twellose Klompenfeest op 5, 6 en 7 september waren we in onze stand present. Naast de normale voorlichting over de O.K.V. vond ons Klompenfeestboekje "Villa's en Landhuizen in de gemeente Voorst" gretig aftrek. Van de 200 exemplaren werden er 160 verkocht à f. 7,50. Volgend jaar verschijnt deel III van de serie oude foto's.
3. Op 11 september bezochten 4 fracties van de Voorster Gemeenteraad onze O.K.V.-locatie. Naast een rondleiding volgde een discussie over het thema "Moet ons gemeente-archief in een regioverband worden verplaatst naar Zutphen, net als de archieven van Brummen, Gorssel, Lochem, Warnsveld en Vorden?".
4. Onze foto's en gegevens werden gebruikt bij de publikatie van de Open Mo-

door L. Sevenster

numentendag 1997.

5. Een deputatie van de O.K.V. bezocht de jaarlijkse reünie van de Indië-gangers op 17 september in De Vecht.
6. Op 1 oktober bezochten we de O.K.V.-regiomiddag in Gorssel, waar we van gedachten wisselden over de relatie tussen O.K.V. en het gemeente-archief. Daar bleek dat de verenigingen van Brummen en Lochem geen relatie met het gemeente-archief hebben, Twello veel en Gorssel zeer veel. De laatste vereniging heeft werkgroepen in het gemeentehuis aan het werk o.l.v. de archivaris.
7. De bestuursleden, de heren Lubberts, Oolman en Sevenster bezochten op 3 oktober de jubileumbijeenkomst van het Gelders Oudheidkundig Contact in Dieren.
8. Op zondag 12 oktober werd in de Sporthal in Twello de Culturele Markt gehouden. Ook daar was de O.K.V. weer met een stand present.
9. Op 1 november kreeg de familie Scheerder, Molenstraat 83 te Twello de ereprijs "Het Voorster Luik" uitgereikt door de Stichting Luikenfonds. Deze stichting stimuleert restauratie van die panden die niet tot de gemeentelijke of de Rijksmonumenten behoren. De O.K.V. was alweer aan-

- wezig net als vele andere genodigden.
10. Enkele van onze oude foto's zullen het boek over Klarenbeek, dat geschreven wordt door de heren Franken en Visser, versieren. Dit boek zal in het voorjaar van 1998 verschijnen.
 11. Op 18 november werd in Terwolde een dialezing gegeven door de heren J. Lubberts en L. Sevenster. Hierbij werd de aloude "Bandijk" in al zijn facetten belicht. *Vanwege de overweldigende belangstelling wordt de lezing op 18 december herhaald, zelfde tijd, zelfde plaats.*
 12. Alle kadastrale atlanten uit 1832 zijn inmiddels bij de O.K.V. verkocht.
 13. Nieuwe leden van de O.K.V., aangemeld in de periode 1 augustus tot 1 november 1997:

- de heer en mevrouw T.J. Bannink (Twello)
 - de heer H. Brunnekreef (Twello)
 - de heer en mevrouw R. Egberts (Twello)
 - de heer A.J. Hengeveld (Terwolde)
 - de heer W. Kelder (Twello)
 - mevrouw E.J. Kempink-van Asperen (Wilp)
 - de heer H. Linthorst (Velden)
 - de heer G.W. Lubberts (Twello)
 - mevrouw J. Meyering-Nuesink (Braamt)
 - de heer en mevrouw F. Mulder (Twello)
 - de heer R. van der Neut (Twello)
 - mevrouw J. Roosenschoon (Terwolde)
 - de heer F.A. Siero (Twello)
 - de heer en mevrouw J.W. Timmerman (Wilp)
 - de heer G.J. uit den Bogaard (Vaassen)
 - de heer L. Varenkamp (Wilp)
 - de heer S.H. Veldhuis (Twello).
- Allen van harte welkom.

Ons foto-archief

De vorige puzzelfoto

Wij kregen reacties van de heer A.W. Peet uit Deventer en van de heer G.J. van den Beld uit Twello. Hierbij hun reacties.

Deze foto van muziekvereniging "Excelsior", geplaatst in Kroniek nr. 3 van 1997, werd in 1927 gemaakt ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Excelsior.

Deze vereniging organiseerde toen een groot Festival, dat werd gehouden op 6, 7 en 8 mei 1927 in de weilanden van het Hackforts Veenhuis, die pal aan de Wilpse weg (tegenwoordig H.W. Iordensweg) lagen en er trouwens nog liggen, namelijk naast het huidige gemeentehuis.

Om het feest te doen slagen had men de hulp ingeroepen van oud-Twellenaar Jac.

Kleiboer, organisator van evenementen. Het werd inderdaad dankzij vooral Kleiboer een daverend succes. Kleiboer slaagde erin duizenden mensen naar Twello te krijgen. Bovendien bracht het Festival zoveel geld in het laatje, dat "Excelsior" daar jaren - tot ver in de crisisjaren van 1930 - van heeft kunnen leven.

De geplaatste foto betreft niet het bestuur van "Excelsior" maar is een foto van het Erecomité, waarin naast de bestuursleden, een aantal prominente inwoners van Twello zitting had en die ter gelegenheid van dat festival was gevormd.

De foto's zijn waarschijnlijk gemaakt in de toenmalige siertuin van Hotel De Statenhoeve (daarvoor woning en kantoorpand van notaris Evers).

door L. Sevenster

Op de foto vinden we van links naar rechts: (boven) J. van Rooyen, Joh. Witteveen, Jac. Martens, J. Paalman, J.W. Wegstapel, F. Bos en A. Doornebosch.

(onder) Joh. Veen, J. ten Cate, Jac. Kleiboer, G. ten Raa, A. Zandhuis en Joh. van den Beld.

Met uitzondering van Jac. Kleiboer waren alle Erecomité-leden woonachtig in Twello. Hier volgen nog enkele persoonlijke gegevens van deze leden:

J. van Rooyen,
staffunctionaris van de PGEM

Joh. Witteveen,
proc. houder bij een bank in Deventer, was oud-lid van Excelsior

Jac. Martens,
voorman op de klompenfabriek van Veldhoen Twello, bestuurslid van Excelsior

J.(an) Paalman,
zelfstandig klompenmaker, secretaris van Excelsior

J.W. Wegstapel,
ambtenaar bij Gem. Voorst, later hoofd Sociale Zaken

F. Bos,
eigenaar van een architectenbureau

A. Doornebosch,
bekend als krantenbezorger (Dev. Dagblad) heeft dit met zijn gezin vele jaren gedaan, bestuurslid van Excelsior

Joh. Veen,
had een eigen schildersbedrijf. Was vele jaren raadslid en wethouder van de Gem. Voorst. Zou later (na J. ten Cate) voorzitter van Excelsior worden

J. ten Cate,
oud-schoolopziener (tegenwoordig heet dat Inspecteur bij het onderwijs). Was o.a. secretaris van de Oranjevereniging. Zou korte tijd later voorzitter van Excelsior worden

Jac. Kleiboer,
organisator van evenementen o.a. vliegfeesten, tentoonstellingen en andere manifestaties. Geboren en getogen in Twello. Woonde later o.a. in Deventer, Rotterdam en Enschede

G. ten Raa,
was oorspronkelijk gemeente-opzichter. Leidde toen al de Dienst Gemeentewerken

A. Zandhuis,
bloemist/kweker. Vele jaren secretaris van de Coop. Veiling Deventer en Omstreken. Was in 1927 voorzitter van Excelsior

Joh. van den Beld,
had destijds een eigen bedrijf als timmerman, later werd hij bouwkundige. Was destijds penningmeester van Excelsior.

De nieuwe puzzelfoto

Uit het album van de heer Hassink uit Diepenveen fotografeerden we het familieportret op de vorige pagina.

Nieuwe aanwinsten

Schenkeningen

Van de heer E. Stol ontvingen we:

- "17 april 1945 Apeldoorn vrij".

Van de heer H. Peterman:

- oude kruideniersverpakkingen.

Van de familie Mulder, Holten:

- "Landschappen rondom de Zuiderzee", 1984;

- "Musea rondom de Zuiderzee", 1984.

Van mevrouw Koller-Kedde:

- foto's aanleg Lage Steenwegdijk;

- een artikel over de villa "De Haghe" te Wilp.

Van de heer J.J. Speelziek:

- grote kleurenfoto van het Indië-monument te Voorst.

Van de heer T. van Essen:

- een hoge hoed, een tondeuze en een trommel;

- "Herdenkingsboek 100 jr. Kon. Bosbouwschool Apeldoorn", 1852-1952;

- bonkaarten, militaire gamelle en drinkbus;

- twee boeken over ons koningshuis en 24 ansichten van de koninklijke familie.

Van de heer J. Jansen:

- "De fatale aanval", o.a. het bombardement van 22-2-1944.

Van mevrouw M. van Hall:

- "Bulletin oude Gelderse kerken."

Van mevrouw Mug-Husebos:

- Jubileum uitgave 50 j. bestaan bakkersbond, 1881-1931.

Herkent u de familie die mogelijk in Dui-tervoorde/Twello heeft gewoond?

Uw reactie zie ik met belangstelling tege-
moet.

door J. Lubberts

Van de heer C. Engel:

- kranten, brochures, vlugschriften en art-
sendocumentatie betreffende de oorlog
1940-'45.

Van de heer Roosegaarde Bisschop:

- "Historische Atlas met topografische
kaarten van Gelderland".

Van de heer D. Tol, Apeldoorn:

- Topografische kaarten en historische
kranten.

Van N.N.:

- "Drijvende stuwten voor de landsverde-
diging" 1997.

Van de heer H. Berends, Apeldoorn:

- "Woeste Hoeve 8 maart 1945" (zie de ru-
briek "Voor u gelezen", verderop in dit
blad);

- de joodse kalender;

- een copie van de dijkbrief van graaf
Eduard van Gelre, 1361-1371.

De giften zijn op volgorde van binnenkomst
vermeld. Alleen van personen buiten de ge-
meente Voorst is de plaatsnaam genoemd.

Aankopen

- "De IJssellinie", door E.C.de Reijer, 1997.

- "Mijmeringen", door J. Peeters, 1997. Dit

is de nieuwste uitgave in de gemeente
Voorst. Een serie overpeinzingen van pries-
ter Jan Peeters. Het boek is à f 24,50 te
koop bij boekhandel Oonk in Twello.

Oude foto's spreken

door L. Sevenster

De heer Rouwenhorst had bij zijn boerde-
rij "Het Ullekennest" aan de Oude Zut-
phenseweg 3 in Klarenbeek een hengsten-
houderij.

Toen ik eens bij mevrouw Rouwenhorst in
het verzorgingshuis "Het Grotenhuis" in
Twello op visite was, vond ik in haar album
een klein kiekje van twee paarden.

Zij vertelde de volgende anecdoten:

"In 1938 of '39 kwam op een zondagmor-
gen een meneer uit Zutphen bij ons met
zijn paard en koetsje. "De merrie moet ge-
dekt worden", zei hij tegen mijn man. Maar
de merrie was niet hengstig. "Dan kom ik
volgende week weer op zondagmorgen".

Maar ook die tocht bleek tevergeefs. "Vol-
gende week kom ik weer", was het laconie-
ke antwoord van de Zutphense heer.

Het kiekje werd op de derde zondagmor-
gen gemaakt, maar aan het achterbeen van
de merrie is duidelijk te zien dat 'het feest
weer niet doorging'."

Hoe het verder verliep kon mevrouw Rou-
wenhorst mij niet vertellen, "want" zei ze
"t is al zo lang geleden."

(Foto: Coll. mevr. M. Rouwenhorst-Eijerkamp)

Gewone, aparte dingen

door L. Sevenster

In de Kroniek, nr. 1 van dit jaar, vertelde ik u iets over een topgevelversiering aan een boerderij: het uilenbord.

Een soortgelijke versiering vinden we bij de voorzijde van de woning en de schuur; deze versiering draagt de naam "gevelteken" of "makelaar". Het is de bekroning van het front van het huis. We mogen de voorkant van een gebouw het belangrijkste architectonische deel noemen, met de mooiste technieken van versieringen in steen of in hout. De geveltekens zijn van hout, meestal naaldvormig. In onze gemeente zijn de geveltekens eenvoudig van vorm, zonder de rijke vormen en versieringen zoals we die in Twente en de Achterhoek tegenkomen. Die geveltekens hebben een grote folkloristische achtergrond.

De foto toont het gevelteken op het huis en de schuur van de familie Haverkamp aan het Zwanenpad 2 in Teuge.

Volgens de heer Haverkamp werd het gevelteken in deze vorm en grootte bevestigd bij de bouw van de boerderij. "Als zoiets verrot was, werd het gevelteken weer precies zo door de timmerman nagemaakt".

U ziet, zo'n gevelteken is heel gewoon en toch apart, want u vindt het nooit bij de nieuwbouwhuizen of het moet een imitatie zijn.

(Foto: L. Sevenster)

"Emstermate", de eerste zuivelfabriek te Terwolde

door J. Lubberts

De toestand van de landbouw aan het eind van de vorige eeuw was niet bijster florissant. In het midden van de negentiende eeuw was er een periode van grote bloei geweest. Deze bloeiperiode ontstond door de industriële ontwikkeling in de ons omringende landen. De graanexport uit Rusland nam af vanwege de Krim-oorlog. De periode van hoogconjunctuur in de landbouw duurde tot ongeveer eind jaren zestig. Daarna kwam de klad er in. Boosdoeners waren enkel landen in Amerika, in

die zin dat zij hun landbouwproducten heel goedkoop op de Europese markt kon brengen. Dit gebeurde vooral door de Verenigde Staten, Argentinië en Canada. Na de Krim-oorlog kwam de Russische export weer op gang.

Betere boter uit het buitenland

Hoewel iets later, kreeg eveneens de melkveehouderij te kampen met grote problemen. Zowel door buitenlandse als door binnenlandse invloeden. Er was nog steeds

veel vraag naar boter in de ons omringende landen, mede door de bevolkingsgroei die de industrialisatie met zich meebracht. Doch door hetzelfde buitenland, met name Denemarken, Zweden, Sleeswijk-Holstein en Normandië, werden wij van onze traditionele exportmarkten zoals Londen verdrongen. Was deze buitenlandse boter zoveel beter dan de Nederlandse? Het antwoord is eenvoudig: ja. Op een zuiveltonstelling in Oldenburg kreeg de Friese boter een slechte beoordeling op de punten vochtigheid, bontheid en harigheid.

Wat was de oorzaak van onze slechte kwaliteit boter die voorheen altijd zo geroemd werd? In de eerste plaats had de handel schuld. Deze voegde aan de boter inferieure vetten en smeersels toe.

In de tweede plaats moest de oorzaak in eigen "landbouwkringen" gezocht worden. Tijdens een vergadering van de Friese Maatschappij van Landbouw waren er klachten, dat boerendochters het beneden hun stand vonden om boter en kaas te leren bereiden. Of het dienstdoende personeel altijd evenveel inzet toonde als de boerin bij de boter- en kaasbereiding, mocht men voorzichtig in twijfel trekken. Bovendien zal de hygiëne bij een aantal boeren ook een rol gespeeld hebben.

In de derde plaats kreeg de boter concurrentie van de veel goedkopere margarine. In Oss was Jurgens begonnen met de productie hiervan. De boterhandel op de lokale markten liep terug. Winkeliers namen deze taak over door verkoop vanuit een vast punt. Ook ventende melkboeren verkochten boter. Hierdoor ontstond evenals in het buitenland de vraag naar grotere partijen boter van goede en constante kwaliteit. Hier-

aan kon de individuele boer niet voldoen. Waarom hadden andere landen zo'n grote voorsprong gekregen op de fabricage van boter? Men moet het zoeken in de technische voorsprong van die landen. In Denemarken was in 1878 de continue centrifugale separator ontwikkeld. Hiermede kon men grote hoeveelheden melk tot boter en karnemelk verwerken tegen veel lagere kosten. Doordat grotere hoeveelheden boter in één keer aangemaakt werden, kon men ook een betere en constante kwaliteit leveren.

Toen men hier ten lande voldoende informatie had over het reilen en zeilen in het buitenland en de veranderingen in het binnenland onderkende, kwam er toch wat beroering onder de boeren. De vraag naar grotere hoeveelheden boter van goede en constante kwaliteit bleef aanhouden, maar voordat er een boterfabriek stond, moesten nogal wat weerstanden overwonnen worden. De boerenstand zag niet veel heil in deze "nieuwlichterij". De boer, van huis uit een individualist, was niet zo maar bereid tot grote veranderingen of samenwerking met anderen. De eerste winst was de goedkope arbeidskracht van vrouw en dochter. De boerin, trots op haar produkt, wilde dit bovendien niet graag uit handen geven. Zo'n fabriek kostte geld door de arbeidslonen en de dikke boterham van de directeur. De winst ging naar de kapitaalverstrekkers.

De eerste zuivelfabrieken zijn dan ook niet ontstaan doordat de boeren de koppen bij elkaar staken. Het waren particulieren die de zuivelfabrieken stichtten. Zo ook in Terwolde.

De eerste zuivelfabriek

Op 14 juni 1893 zette de Deventer koopman/exporteur Herman Hendrik Lugard zich achter zijn secretaire om een brief te richten aan de gemeente Voorst. De brief behelste het verzoek tot het oprichten van een fabriek voor de bereiding van zuivelproducten. Letterlijk schreef hij: "De ondergetekende verklaart dat in de door hem te Terwolde op te richten Trafiek, melk zal verwerkt worden door middel van machines". Trafiek (een verouderd woord) betekent handel, vooral in eigen fabrikaten.

Herman Hendrik Lugard, geboren te Deventer op 18 maart 1836, was zoals boven omschreven van beroep koopman/exporteur en tevens oprichter en lid van de firma H.H. Lugard, exporthandel te Deventer. Hij huwde op 23 augustus 1866 te Amsterdam met Maria Elisabeth Rahé. Hun zoon Willem Jacob, geboren te Deventer op 15 juni 1871, mede-oprichter van het bedrijf werd directeur/eigenaar. Willem Jacob huwde 16 september 1896 te Deventer met Bartruida Moltzer, geboren te Geertvliet op 20 augustus 1872. Zij was de dochter van ds. Jan Elisa Moltzer en Adriana Cornelia Kruimel. Willem Jacob moet een ijverig baasje zijn geweest, want hij was ook directeur van de N.V. Machinefabriek Deventer, lid van het dagelijks bestuur ANWB en hoofdredacteur van de Kampioen. Hij overleed in Den Haag op 16 februari 1928.

De fabriek werd gebouwd op een stuk grond, dat eigendom was van de familie Lugard. Het perceel lag nabij de grintweg behorende bij de "Emstermate", tussen het dorp Terwolde en de Rijksstraatweg Deventer-Apeldoorn. Langs deze weg, waaraan de 700m² grote fabriek gebouwd werd, was ook

de stoomtramweg Deventer-Epé ontworpen. Deze is er echter nooit gekomen.

De nieuwe fabriek werd met de modernste machines uitgerust. Deze werden aangedreven door een Gustaaf de Laval's stoomturbine-motor. Zij had een vermogen van 15 effectieve paardekracht en werd gevoed door een ketel van 22 m² verwarmd oppervlak en 7 atmosfeer overdruk. De schoorsteen was 15 meter boven peil (d.w.z. gelijk met de bovenkant van de grintweg) bij een diameter van 1.55 meter, verlopend tot 0.95 meter, en was gedekt door een gegoten ijzeren afdekplaat. Er werden machines voor karnen en kneden en een centrifugale separator geplaatst. Bovendien werd nog een koelmachine (nieuw systeem) geplaatst.

Nadat het fabrieksgebouw ingericht was, kon het bedrijf van start gaan. Overigens deed zich bij het afbreken van de bij de bouw gebruikte timmerloods nog een ongeluk voor. De negentienjarige Herman Plaggert uit Deventer viel met een gedeelte van het dak naar beneden, toen een spoorbalk losraakte. De "beleediging" van de rug (kneuzing) was volgens de Terwoldse geneesheer Simon Thomas niet van ernstige aard.

Het succes van "Emstermate"

Het bedrijf van de Lugards was de eerste stoomzuivelfabriek in deze omgeving en ging van start onder de naam roomboterfabriek "Emstermate". In eerste instantie werd de fabriek opgericht voor de bereiding van roomboter. Eind oktober 1893 begon het bedrijf met de produktie hiervan.

Het bedrijf ging een zonnige toekomst tegemoet, werd hofleverancier en mocht het

Melkproduktenfabriek "Emstermate" in Terwolde, opgericht door de familie Lugard.

wapen voeren van Hare Majesteit de Koningin en Hare Majesteit de Koningin-moeder. Hoe deskundig en voortvarend het bedrijf geleid werd blijkt uit het feit, dat al spoedig een afdeling werd ingericht voor de bereiding van speciale melk voor zuigelingen. De zuigelingenmelk stond in hoog aanzien bij de medici, niet alleen hier ten lande maar ook in de voormalige Nederlandse koloniën. Ook op passagiersschepen werd deze melk veel gebruikt.

Deze zuigelingenmelk heeft aan de fabriek een grote bekendheid gegeven. Vervolgens werd ook overgegaan tot het verwerken van melk tot melkpoeder. De "Emstermate" was de eerste fabriek in ons land die melk-

poeder maakte. Grote afnemers van melkpoeder waren chocolade- en biscuitfabrieken in binnen- en buitenland.

Naast melksterilisatie werd in 1897 ook aangevangen met het pasteuriseren van melk. Dit kwam de volksgezondheid zeer ten goede. Ook werd vanuit het bedrijf controle uitgeoefend op uieraandoeningen volgens de enzym-methode van Koning. De plaatselijke medici ondersteunden het bedrijf door onmiddellijk kennis te geven van ziektegevallen die gevaar voor de kwaliteit van de melk zouden kunnen opleveren. Bovendien liet men maandelijks het bedrijf onderzoeken op fabrieksinrichting en bereidingswijzen. De vervaardigde produkten werden

regelmatig scheikundig en bacteriologisch onderzocht.

Hier was sprake van een zeer modern zuivel- en handelsbedrijf met filialen overal in den lande. Niet alleen via deze filialen werden produkten geleverd. Ook in plaatsen waar geen filialen gevestigd waren werd aan de clientèle geleverd. In het bijzonder roomboter (onder rijksmerk), room en melk. Volgens een advertentie van een filiaal in Rotterdam handelde men naast zuivelprodukten óók in eieren en vleeswaren.

Het einde van de particuliere roomboterfabriek

Ondanks de goede produkten heeft deze moderne zuivelfabriek nauwelijks 22 jaar bestaan. Niet door interne problemen, maar door problemen van buitenaf was men genoodzaakt tot omschakeling op andere produkten. Er kwam concurrentie van coöperatieve zuivelfabrieken. Op 26 oktober 1897 was de coöperatieve zuivelfabriek "Wilp" te Wilp van start gegaan, een initiatief van Wilpse boeren die voorheen hun melk hadden geleverd aan de "Emstermate". Dat gaf de Terwoldse boeren natuurlijk reden tot nadenken. Ze hadden met lede ogen de winst in andermans zakken zien verdwijnen, al vanaf de eerste dag dat de roomboterfabriek "Emstermate" in werking was.

Overigens, als Terwoldse boeren een eigen fabriek oprichten? Eerst maar eens de kat uit de boom kijken, voordat men de oude sok onder de bedstee vandaan haalde. Later, begin 1900, was het iets gemakkelijker aan geld te komen; de boerenleenbanken hadden zich als een olievlek over het land verspreid. Een andere oorzaak van de wei-

felende houding bij de boeren was het geringe animo voor zuivelfabrieken op plaatsen waar de boerinnen de boter op de markt brachten. Vooral de neringdoenden zagen hun omzet dalen door het wegblijven van de boeren en boerinnen.

Voor de boer zelf bleven de penningen ook van belang, zoals bleek tijdens een lezing op 1 november 1893 over "de onderlinge oprichting van boterfabrieken". Deze lezing werd gehouden door een vertegenwoordiger van de Gelders-Overijsselse Maatschappij van Landbouw, de heer Claterbos, bekend van zijn cursussen in boterbereiding. Een van de vele aanwezigen op deze lezing was de heer Lugard, directeur van de "Emstermate". Bij de rondvraag werd hij meteen door de boeren bestookt met de vraag waarom hij zo weinig voor de melk betaalde en of het grote verschil in prijs niet veroorzaakt kon zijn door slechte controle van de melk. De boeren kregen voor hun melk 3,5 tot 4,5 cent per liter. Zuivelfabriek "Wilp" betaalde bij de eerste uitbetaling in 1897 voor de hoogste klasse f 3,95 per 100 kg. en f 2,55 in de laagste (achtste) klasse. Het verschil betrof de kwaliteit van de melk. Men had niet alleen problemen met het koelen van de melk, maar ook met het vetgehalte van de melk, hetgeen weer inherent was aan de kwaliteit van de rundveestapel. Ook speelde de manier waarop er gemolken werd een grote rol, de hygiëne in de stal en de reinheid van de emmers en melkbussen. Ook voeding en verzorging van het vee waren van groot belang voor de kwaliteit van de melk.

De boeren in Terwolde moeten zich vaak achter het oor gekrabd hebben, lang rond gekeken hebben, vele malen informatie in-

gewonnen hebben, gepraat hebben met boeren in Wilp, geld geteld hebben en lang gedelibereerd hebben om tenslotte tot de conclusie te komen dat ze toch zelf maar een fabriek moesten stichten. Die kwam er, de "Boerenstand" geheten. De fabriek startte in 1913 met de produktie.

Er brak een moeilijke tijd aan voor de "Emstermate", want de boeren in de wijde omgeving gingen hun melk aan de eigen fabriek leveren. Al snel viel het doek. Roomboterfabriek "Emstermate" werd - na 22 jaar goede produkten geleverd te hebben - gedwongen haar activiteiten te beëindigen.

Slachterij en vleeswarenfabriek "Emstermate"

Op 12 februari 1915 verzocht W.J. Lugard Burgemeester en Wethouders van de gemeente Voorst om zijn stoomzuivelfabriek aan de grintweg van Twello naar Terwolde te mogen wijzigen in een vleeswarenfabriek en exportslachterij. De toestemming kwam er, maar lang heeft deze slachterij en het vleesverwerkend bedrijf niet bestaan. Dit is af te leiden uit een tweetal getuigschriften van de heer Johannes Ham, machinist-centrifugist aan de zuivelfabriek "Emstermate".

Het eerste getuigschrift is van 17 januari 1916. In dit getuigschrift staat vermeld dat voornoemde Johannes Ham van 20 december 1915 tot januari 1916 als machinist-centrifugist in dienst geweest is van de N.V. fabriek van melkprodukten "Emstermate". Hieruit kan de conclusie getrokken worden, dat het bedrijf door Lugard in de periode 1915-1916 omgebouwd werd tot exportslachterij en vleesverwerkend bedrijf.

Het bedrijf was daarna niet lang meer in

bezit van de heer Lugard. Op een foto van 19 mei 1917 staat het personeel afgebeeld met de naam "Exportslachterij Jac. Vos". Deze foto telt 31 personen (zie de omslag). Ook deze slachterij, onderdeel van de firma Vos te Amersfoort, heeft niet lang bestaan. In het tweede getuigschrift en ontslagbrief van de heer Ham, gedateerd 11 maart 1919, wordt dit bevestigd. Als reden van ontslag wordt genoemd: "Het stopstaan van het bedrijf gedurende lange tijd". Het tijdperk van het vleesverwerkende bedrijf "Emstermate" is dus van korte duur geweest.

Willem Jacob Lugard heeft tot 1903 op de "Emstermate" gewoond. Daarna is hij verhuisd naar de in 1902-1903 gebouwde villa "Nieuw Emstermate" aan de Rijksstraatweg nr. 39 te Twello. Deze villa staat op de hoek Rijksstraatweg-Holthuizerstraat en heet sinds 1936 de "Lindenhof".

Verffabriek de "Hecla"

De slachterij en vleeswarenfabriek "Emstermate" had opgehouden te bestaan, maar een nieuw bedrijf had haar komst al aangekondigd. Op 30 juni 1919 ontvingen Burgemeester en Wethouders een schrijven uit Amsterdam van de firmanten G.M. Boks en co. Dit schrijven bevatte het verzoek, namens de verffabriek de "Hecla", om het leegstaande pand "Emstermate" te mogen inrichten als verfmalerij en lakstokerij. De firmanten wilden de nieuw ingerichte fabriek starten op 1 oktober 1919. Deze datum werd echter niet gehaald, doordat de aanschaf en installatie van nieuwe machines te veel tijd kostte. Het nieuwe bedrijf ging in de loop van 1920 van start. Wie waren nu de firmanten G.M. Boks en

co.? De heer G.M. Boks was op 27 december 1859 te Apeldoorn geboren als zoon van de grutter Kornelis Boks en Aartje Hengefeld, afkomstig uit Olst. Achter co. ging dr Berend Gerhardus Barthus Scholten schuil. De heer B.G.B. Scholten was op 30 juli 1882 geboren op boerderij de "Rozendaal" te Terwolde als zoon van Gerhard Jan Scholten en Willemina Berendina Brink. Hij was gehuwd met Cornelia Aartje Henriëtte Boks. Zij hadden twee aangenomen kinderen met de familienaam Van der Meijden. Deze twee kinderen, Franciscus Leonardus en Carel, hebben bij Koninklijk Besluit van 17 oktober 1931 de familienaam Boks-Scholten gekregen. Franciscus Leonardus is tijdens de Tweede Wereldoorlog gefusil-

leerd in Varsseveld. De verffabriek werd in eerste instantie geleid door de heer Boks die zich in 1921 in Terwolde vestigde. In het jaar 1927 kwam dr Scholten vanuit Indonesië naar Terwolde. In Indonesië had de firma ook fabrieken en wel in Medan en Soerabaja. De fabriek in Terwolde had een succesvolle start. De produktie was - gezien de Maleise tekst op de bussen - bijna geheel bestemd voor Indonesië, het toenmalige Nederlands-Indië. In 1923 werd de petroleummotor vervangen door een 7½ pk electromotor, die de complete inrichting aandreef. Ten behoeve van de veiligheidswet werd opgegeven dat er in dat jaar drie personen werkzaam waren.

De "Emstermate" in de periode dat ze reeds de naam "Hekla" droeg en geëxploiteerd werd als fruitteeltbedrijf (1947).

In 1927 werd het bedrijf uitgebreid met drie verfmalers en de droge-verfmenger werd vervangen door een verfmolen. In 1928 werd er een verfmotor bijgeplaatst. Aan het eind van hetzelfde jaar vond nog een uitbreiding plaats. Er werden drie nieuwe verfmolens en een verfwals aan het machinepark toegevoegd.

Na de uitbreiding van 1928 werd er niet meer in het machinepark geïnvesteerd. De produktie liep langzamerhand terug en bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was er van de voormalige verffabriek niets meer over. Slechts tandpasta werd nog geproduceerd. Tijdens de oorlog kwam ook hieraan een einde.

Na de oorlog diverse bestemmingen

Directeur-eigenaar dr Scholten had onder-

tussen zijn bestaan gevonden in de fruitteelt. Na zijn overlijden op 26 maart 1949 zette zijn weduwe het fruitteeltbedrijf voort tot de begin jaren zestig.

In 1965 werd het in verval geraakte bouwencomplex hersteld en verbouwd door de N.V. Veldkoningshandelmij. te Roermond. Deze firma vestigde hierin een assemblage-, montage- en opslagruimte. Zij handelde in landbouwtractoren, machines en huishoudelijke apparaten zoals melkmachines, diepvriezers, diepvriesvitruines en strijkmachines.

In het jaar 1975 werd de N.V. Veldkoningshandelmij ondergebracht in Holland United B.V. Deze firma wilde op dit complex uitbreiden, maar kreeg hiervoor geen toestemming. Zij zag zich daardoor genoodzaakt het pand te verlaten.

De "Emstermate" of "Hekla" in gebruik bij de firma Boeve als opslagplaats voor auto's (1979).

In 1979 was haar opvolger het garagebedrijf Gebrs. Boeve B.V. te Deventer. Het complex werd nu gebruikt als opslagruimte voor auto's. Tien jaar later, in 1989, kwam het door de Gebrs. Boeve B.V. verlaten pand in bezit van de heer A. Evers. Deze vestigde hierin een sloop- en transportbedrijf.

Werkgroep Genealogie

Via de leden krijgt het bestuur af en toe vragen over genealogie. Daaraan verbonden is dan de vraag of er een werkgroep genealogie binnen de O.K.V. bestaat. Op dit moment is er geen werkgroep genealogie, maar deze zou in principe goed passen binnen het werkkerrein van de O.K.V.

Bij deze wil het bestuur graag peilen hoeveel interesse er is voor een werkgroep genealogie.

Tevens willen we bekijken wat de O.K.V. voor de genealoog kan betekenen en wat de individuele genealoog voor de O.K.V. zou kunnen betekenen.

Mogelijk zijn er onder de leden mensen die ideeën hebben over de invulling van zo'n werkgroep genealogie binnen de O.K.V.

Er valt bijvoorbeeld te denken aan:

- 1) het uitwerken van kwartierstaten en genealogieën van families die al genera-

Het einde van het gebouwencomplex, gebouwd in 1893, werd veroorzaakt door een grote brand. Op 9 september 1993 brandde het gehele complex tot de grond toe af. Na precies honderd jaar, een roemloos einde van een gebouw gestart als boterfabriek.

- ties lang in de gemeente Voorst wonen,
- 2) het maken van overzichten van mensen die bepaalde functies hebben gehad, bijv. schouten, koster,
- 3) het uitwerken van archieven (bijv. verpondingskohier, haardstedenregister e.d.).

Een andere functie zou kunnen liggen in een stukje scholing op het gebied van genealogie of oud schrift.

Voorlopig wil het bestuur eerst eens inventariseren hoeveel mensen belangstelling hebben. Bij voldoende belangstelling willen we dan eens een avond beleggen om te brainstormen over de mogelijkheden die de werkgroep genealogie zou kunnen hebben. Belangstellenden kunnen zich melden bij: dhr. J. Lubberts, tel. (0571)291760 of dhr. J. Groenenberg, tel. (0571)276037.

door J. Groenenberg

door J. Lubberts

Fietsexcursie Terwolde

Op zaterdag 21 juni jl. vond de jaarlijkse fietsexcursie van de Oudheidkundige Kring Voorst plaats. Hoewel dit al weer een tijdje achter ons ligt, komen we er nog even op terug. Want voor hen die deze fietstocht in en rond Ter-

wolde gemist hebben heeft de heer J. Lubberts, die de route had uitgestippeld, een verslagje van die dag gemaakt. Uit dit verslagje kan iedere belangstellende zelf de route heel gemakkelijk afleiden om de tocht een keer te

fietsen, op een moment en in een tempo dat hem/haar het best uitkomt. De totale afstand van de tocht is tussen de 20 en 25 km.

Om half twee zijn we vertrokken bij de boerderij "de Wueste" van de familie Aalpoel aan de Rijksweg 142 te Twello. Langs de Twellose Wetering en door het Bruggenbosch fietsend kwamen we tegenover de boerderij de "Fokkerij" op de Blikkenweg. Duidelijk is hier te zien dat de adellijke huizen zoals het vroegere Bruggenbosch, Parkelaar, Kruisvoorde enz. allen zijn gebouwd op de rand van een oeverwal met uitzicht op het laaggelegen weidegebied van de oorspronkelijke Tuilermark. Vervolgens zijn we linksaf gegaan en bij de kruising met de Quabbenburgerweg rechtsaf. De Quabbenburgerweg is genoemd naar de niet meer bestaande boerderij de "Quabbenburg". We passeerden eerst de boerderij de "Blikken" en vervolgens de tegenover elkaar liggende boerderijen de "Ase" en de "nieuwe Ase". Na de "Nieuwe Kleverkamp" linksaf de Boevenbrinkstraat in. Deze straat heeft niets te maken met boeven, maar betekent Bovenbrink.

Bij de eerste boerderij rechts, de "Kleine Ham" zien we in de voorgevel een ham aangebracht. Hoogstwaarschijnlijk heeft deze naam niets te maken met de ham van een varken, maar heeft het de betekenis van een verhoging in het landschap. Een oud woord evenals andere eenlettergrepige woorden zoals; hul, kol, bult, belt, terp, wierd enzovoort. De boerderij de "Grote Ham" ligt iets meer naar het oosten, daar waar de Flierte en de Twellose Wetering overgaan in de Terwoldse Wetering. Deze boerderij ligt ook op een kleine verhoging in het land-

schap. Tegenover de "Kleine Ham" ligt de "Kleverkamp" en iets verder links de "Boevenbrink", waar we een flinke bui op onze kop kregen.

Na de "Boevenbrink" zijn we rechtsaf de Kraaigraafstraat, genoemd naar de hierlangs lopende Kraaigrave, ingereden. Op de kanaalbrug hebben we even stilgestaan bij de aanleg van dit kanaal in de periode 1914-'18. Ossen zijn hierbij nog gebruikt als trekkracht en niet vergeten: alles ging toen met de schop. De aanleg heeft veel problemen gekend, o.a. door de sterk stijgende lonen en het niet kunnen verkrijgen van materialen i.v.m. de Eerste Wereldoorlog. Het gevolg hiervan was failliete aannemers met bijbehorende gevolgen. Een betere afvoer was dringend nodig want elke winter stond hier het omringende land onder water. Dit werd nog verslechterd, toen aan het eind van de vorige eeuw het Beekbergerwoud ontgonnen werd. Dat bos fungeerde tot dat moment als een spons en hield grote hoeveelheden water vast, die nu in versneld tempo naar deze laaggelegen delen van de polder stroomden.

Wanneer we verder fietsen, passeren we eerst de boerderij "Scholt Willekeshofstee". Dit was de laatste boerderij in Terwolde waar het openhaardvuur door kachel en fornuis vervangen werd.

Wanneer we onze weg vervolgen, passeren we eerst de boerderij de "Kaa" en komen vervolgens bij het landhuis de "Kaa" op de Kadijk (zie Kroniek 1994-4). Bij velen beter bekend als de kliniek voor flebologie van Dr. van der Molen.

Hier recht tegenover ligt een van de oudste boerenerven uit Nijbroek, namelijk de "Steunenbergh".

De Kadijk is de zuidgrens van de polder Nijbroek, waarvan de ontginning in 1328 een aanvang nam. Het was van oorsprong een echte dijk, hoger en smaller dan nu. Het hoogteverschil is echter nog duidelijk waarneembaar in het landschap.

We gaan rechtsaf de Kadijk op en het eerste wat opvalt zijn fruitbomen in de berm. Aanwonenden hadden in het verleden vaak pootrecht op de berm. Meestal plantte men populieren. Bij het huwelijk geplant waren ze kaprijp als de eerste kinderen huwden, een mooie vorm van sparen. Ook ziet men wel fruitbomen zoals hier, meestal van het stoofperenas "Winter Jan".

Het eerste huis links was oorspronkelijk gebouwd als maalderij voor de heer Poot. Het stukje bos achter de "Kaa" heet in de volksmond nog steeds "Poot zien bos". Bij de kruising met de Quabbenburgerweg gaan we rechtdoor. Op de kruising staat links de boerderij de "Bellert", in het verre verleden ook tapperij, en rechts "Den Goeden Oord", oorspronkelijk boerderij-bakkerij. We stoppen even op de plaats waar de Kleine Grave (sloot langs de Kadijk) onder de Kadijk doorloopt en overgaat in een stukje van de oorspronkelijke Terwoldse Wetering. Hier zien we links een klein sluisje. Deze heeft eeuwenlang tot taak gehad om het water te beletten Nijbroek in te stromen, maar ook om te beletten dat niet al het water Nijbroek uitstroomde bij droge zomers. Klachten waren er vroeger over boeren uit de omgeving die trachtten bij hoog water de Kadijk door te steken. Rechts aan het kanaal ligt de boerderij de "Kleine luttike visch" en iets landinwaarts de "Luttike visch". Luttike betekent klein. Op deze plek aan het kanaal zat Hare Majesteit

Koningin Wilhelmina vaak te schilderen. We buigen linksaf en rijden over de Zeedijk langs de Terwoldse Wetering. De Zeedijk of Zijdijk is de oostelijke grens van Nijbroek. Ook wordt wel beweerd dat de naam ontleend is aan het woord zijgen of aan de familie Van de Se of See die in de veertiende eeuw op de "Maatakker" woonde. De eerste boerderij links heet de "Ziele". De volgende boerderij waar we even stoppen heet de "Brugge" of het "Diepenveen". Het was oorspronkelijk eigendom van het vrouwenklooster "Diepenveen". We zien hier de Wellerweg, in de volksmond de "Wilde weg" genoemd. Dit is één van de oudste, nog gedeeltelijk in oorspronkelijke staat verkerende wegen die van Nijbroek naar Deventer liepen. De weg liep hier via het bruggetje over de wetering naar de Rozendaalseweg, oorspronkelijk Kuiperstraat geheten. We passeren de "Duitskamp", vermoedelijk genoemd naar de familie Doits, en gaan via het bruggetje de Broekhuizerstraat in. Links staat de boerderij de "Doevedans" en rechts de "Crolerie". De Broekhuizerstraat is genoemd naar de boerderij die gestaan heeft in de voortuin van de nieuwe boerderij Broekhuizerstraat 10. Naast de "Doevedans" ligt een prachtig stukje natuur. Hier werd klei afgegraven voor de steengaasfabriek in Twello.

Wanneer we over de Zeedijk fietsen moeten we even letten op het landschap links van de weg. Hier is op sommige plaatsen nog duidelijk de structuur van de ontginning te zien in de vorm van lange smalle stroken land, strepen genaamd. Zij liepen van de ene naar de andere weg, dus van de Zeedijk naar de Middendijk en van hier

naar de Bekendijk of Veluwsedijk aan de westzijde van Nijbroek. Soms met een lengte van 2250 m. Een striepe was 30 m. breed en een hoeve was 60 m. breed. Een half erve was 90 m. breed. Een heel erve was 180 m. breed en had een oppervlakte van ca. 48 morgen of 42 hectare.

Aan het eind van de Broekhuizerstraat ligt links de "Wolterkamp". Hier steken we de weg over en gaan via de Vaassenseweg links langs de kerk met gevangenis aan de achterzijde. Nadat we in het kort het nieuwgebouwde Tuindorp (Kroniek 1991-2) bekeken hebben, worden we in de kantine van Sportvereniging "Terwolde" verrast met een kop koffie en een krentenbol. De aanleg van dit sportcomplex werd gestart in 1947. De aanleiding was de fusie tussen de v.v. T.E.V.E.O. (opgericht in 1919) en de gymnastiekvereniging "de Spartaan" (opgericht in 1922). Zij gingen samen verder onder de naam "Sportvereniging Terwolde".

Vanaf het sportcomplex gaan we linksaf via de Everwijnstraat en Kolkweg naar de Bandijk. De Everwijnstraat is genoemd naar de boerderij het "Everwijn", dat iets ten zuiden van de kerk heeft gestaan. In het verleden werd de Everwijnstraat altijd Achterknap genoemd. Op de hoek van de Everwijnstraat en de Kolkweg, het Lage Kampje genoemd, stonden vroeger een aantal armenhuisjes van de diaconie.

Op de Bandijk gekomen zien we recht voor ons een klein bosje, genaamd "Luuze Bos", een restant van de grote twijgwaarden die tegenover Terwolde in de uiterwaarden hebben gelegen.

We gaan rechtsaf en zien dan rechts de prachtige voormalige boerderij "Kolken-

stein" liggen. Na het vertrek van de familie Schrijver heeft "Kolkestein" zijn functie als boerderij verloren. Het geslacht Schrijver heeft hier 150 jaar geboerd.

Links tegenover deze boerderij, in de uiterwaarden, ligt een prachtig natuurgebied met delen van een oude rivierarm, genoemd "het Zwarte Gat".

We rijden om het landgoed de "Matanze" (Bajos de Matanzas) de Deventerweg op. We hadden toestemming om even bij het buitengoed te mogen kijken. Tot onze grote vreugde bood de heer Zantman ons spontaan aan om rondom de Matanze te wandelen. Dit was een geweldige verrassing waar we dankbaar gebruik van hebben gemaakt.

De "Matanze" is lange tijd in bezit geweest van Deventernaren die veel geld hadden verdiend met aandelen in de West-Indische Compagnie, denk maar aan de verovering van de zilvervloot. Veel gegoede Deventernaren hadden aandelen in de West-Indische Compagnie en belegden hun winst in onroerende goederen. Dit landhuis is gebouwd in 1876. Oorspronkelijk stond hier een boerderijtje.

Vanaf de "Matanze" rijden we de Twelloseweg op. Links op de hoek ligt het mooie boerderijtje de "Kappe". In het verleden was hierin ook een brouwerij gevestigd. Rechts, nr. 107, was de woning van de huis-knecht op de "Matanze".

Via Twelloseweg, Wellinkhofweg, Quabbenburgerweg, Blikkenweg gaan we huiswaarts en nemen we afscheid bij de "Parkelaar".

De gemeente Voorst in de 19de eeuw (deel 6)

door J.A. de Ruiter

Gebruik makend van raadsnotulen en andere stukken uit het gemeentearchief schetst streekarchivaris Jan de Ruiter in een reeks van artikelen een beeld van de gemeente Voorst in de vorige eeuw.

Eind mei 1818 ontvangt de schout een verzoek van Gedeputeerde Staten om nadere gegevens te verstrekken over de plaatselijke armenzorg. Hij schrijft de predikanten en diaconiebesturen aan om inlichtingen. De diverse antwoordbrieven zijn bewaard gebleven en geven een beeld van de vroeg 19de-eeuwse zorg voor armen en behoeftigen. We zullen dat aan de hand van de gestelde vragen gaan bekijken.

1. Welke armbesturen zijn er?

In ieder kerspel of dorp van het ambt bestaat een Hervormde diaconie. Er is één Roomsche diaconie voor het gehele ambt.

2. Welke armen worden bedeed?

Iedere diaconie onderhoudt de armen binnen het eigen kerspel. Armen van andere godsdienstige gezindten vallen hierbuiten.

3. Hoe groot is het aantal bedeeden?

De aantallen per kerspel, met daarachter het aantal armen die geheel respectievelijk gedeeltelijk bedeed worden:

Voorst	: 27 (10 / 17)
Wilp	: 49 (6 / 43)
Twello	: 30 (8 / 22)
Terwolde	: 32 (4 / 28)

Nijbroek	: 12 (8 / 4)
RK diaconie	: 69 (12 / 57)
totalen	: 219 (48 / 171)

Uit dit overzicht blijkt dat in bijna 80 % van de gevallen sprake was van gedeeltelijke ondersteuning. Gedeeltelijk bedeedden ontvingen steun naar het aantal kinderen, leeftijd en lichaamsgesteld-

De fraai geschreven titelpagina van de Voorster diakonierekening 1816-1818. De administrerend diaken had een wel heel toepasselijke achternaam...

heid, naar de tijdsomstandigheden en afhankelijk van de mate waarin zij zelf nog iets konden verdienen.

4. Hoe worden inkomsten verkregen?

Collecten in de kerk; armengelden bij openbare verkopen en huwelijken; huur-/pachtopbrengsten van huizen en landerijen; rente van kapitalen; "voor-deelen" bij begrafenissen. De opbrengsten maken slechts een karige bedeling mogelijk; in uiterste (geld)nood wordt soms een buitengewone collecte gehouden.

5. Welke vorm(en) van bedeling zijn er?

Diakoniewoningen aan de Middendijk in Nijbroek, nr. 44 - 50. De gezamenlijke pomp staat midden voor de woningen.

Verstrekking van geld, levensmiddelen en/of kleding; betalingen aan ingezetenen die een "bestedeling" kost en inwoning verschaffen.

6. Zijn er pogingen gedaan om onvermogens werk te verschaffen?

In steden is het soms goed mogelijk om onvermogens werk te verschaffen in speciaal daarvoor opgerichte fabrieken. In een plattelandsgemeente als Voorst zijn zulke "etablisementen" niet aanwezig. Evenmin beschikt men over voldoende middelen om dergelijke werkplaatsen op te richten.

7. Hoe wordt geneeskundige zorg verstrekt aan onvermogenen bij ziekte?
In voorkomende gevallen worden medicijnen op kosten van de diaconie verstrekt. De "ambtsdoctor en -chirurgijn" is verplicht onvermogenen zieken kosteloos te bedienen. Dit vormt een onderdeel van zijn taak, waarvoor hij betaald wordt uit de gemeentekas.
8. Welke verbeteringen worden noodzakelijk geacht?
Zolang de inkomsten gering blijven is het onmogelijk verbeteringen tot stand te brengen. Een algemene armenwet is hiervoor de oplossing.
Ook ongunstig is dat openbare verkopen van goederen, die in een der Voorster kerspels gelegen zijn, vaak in Zutphen of Deventer worden gehouden. De diaconie van het desbetreffende kerspel loopt daardoor de "armen-oortjes" (het armengeld) mis. Bij zulke verkopen zou een verplichting tot betaling van dit geld opgelegd moeten worden.
Sommige diaconieën worden geconfronteerd met hoge onderhoudslasten van

diaconiegoederen, die in geen verhouding staan tot de opbrengsten ervan. Het zou goed zijn deze te verkopen en van het geld "lands-obligaties" te kopen die een behoorlijke, vaste rente opleveren.

9. Hoe is het onderwijs aan kinderen van onvermogenen geregeld?
Dit wordt gegeven op kosten van de diaconieën. De diakenen en schoolmeesters houden in de gaten of de kinderen de lessen bijwonen. Doen zij dat te weinig of helemaal niet, en brengt een disciplinaire straf hierin geen verbetering, dan wordt de bedeling van de ouders stopgezet.
10. Is de instelling van een overkoepelende directie wenselijk?
Dit is niet het geval; ten plattelande werkt zo'n orgaan eerder nadelig. Bovendien is het overbodig omdat "men altijd op eene goede directie van 't armenwezen heeft kunnen rekenen" en altijd "de gegoedste, braafste, gevoeligste en oppassendste" mensen tot diaken werden gekozen.

Protocol van bezwaar

door J. Groenenberg

Sinds kort beschikt de O.K.V. over een fotokopie van een 18e eeuwse kopie van een deel van de 'Protocollen van bezwaar' over de periode 1675 tot 1733. Het betreft de kerspels Twello, Voorst en Wilp. De fotokopie beslaat de periode van 1675 tot en met 1711. Er is een index op alle persoonsnamen en op boerderij- en veldnamen gemaakt. Hierdoor

is de toegankelijkheid enorm vergroot. Van het kerspel Twello is ook een uitgetypte versie met index aanwezig. De protocollen van bezwaar vormen een interessante bron voor bijvoorbeeld genealogen die aanvullende informatie willen over familieleden of bezittingen van familieleden.

Ze bevatten onder andere transporten van land en boerderijen, testamenten, huwelijksvoorwaarden, magescheiden (boedelscheidingen) en bezwaren (hypotheken).

In 1675 werd het protokolleren ingevoerd van zaken betreffende de vrijwillige rechtspraak op de Veluwe en werd een protocolhouder op de Veluwe aangesteld. Vanaf toen moesten bijvoorbeeld overdrachten van onroerend goed worden geregistreerd. In het schoutambt Voorst werd dit door de scholtus (schout) of zijn vervanger, de verwalter scholtus, gedaan.
In 1733 bepaalden de Staten van Veluwe dat de scholten vanaf die tijd zelf de protocollen dienden bij te houden. De protocollen over de periode 1675 tot 1733 dienden te worden ingeleverd bij de griffie in Arnhem. Op de griffie werd een letterlijke kopie van deze protocollen gemaakt. Deze berust in het archief van Gedeputeerde Staten van Veluwe.

De 18e eeuwse kopie is in een redelijk goed leesbaar schrift geschreven. Maar het is be-

kend dat de kopiist transcriptiefouten heeft gemaakt.

Wil men zeker zijn van de gegevens dan dient men alsnog de - in oud schrift geschreven - originele protocollen betreffende het ambt Voorst te raadplegen. Deze bevinden zich in het Rijksarchief van Gelderland te Arnhem in het Oud Rechterlijk Archief (toegang 0203, inventarisnummers 949 (1675-1711), 950 (1711-1730) en 951 (1731-1733)).

In het Rijksarchief van Gelderland is het 18e eeuwse origineel van de bij de O.K.V. aanwezige fotokopie terug te vinden in het archief der Staten van het Veluwse Kwartier en hun Gedeputeerden; toegang 0008, inventarisnummer 163. Het ambt Voorst beslaat de inv. nrs. 163 t/m 166. Inv. nr. 166 is een eigentijdse index. Bezwaar hiervan is dat bij een transport alleen de koper is geïndiceerd.

Literatuur: E.J. de Jonge, Onderzoek in de (oud) rechterlijke archieven, Bijlage Veluwe Geslachten, jrg. 13, 1988, nr. 4.

Klokkenkampsweg 25

door J. Lubberts

In de vorige uitgave heb wij geschreven over de verzameling bidprentjes. Naar aanleiding hiervan hebben wij een uitgebreide documentatie ontvangen over het ontstaan en de ontwikkeling van het bidprentje.

Ditmaal iets over de werkzaamheden die verricht worden aan de Klokkenkampsweg. U begrijpt natuurlijk wel dat we niet allemaal hetzelfde doen. Ieder heeft zagezegd

een hoofdtaak of men mag hem of haar ook projectleider noemen. In sommige gevallen werken meer mensen aan een onderwerp. Wij willen echter de werkzaamheden niet toesplitsen op de persoon met naam en toenaam, maar ons presenteren als team. Het onderwerp ditmaal is de computer. Langzamerhand kunnen we niet meer zonder en ook de Oudheidkundige Kring is het computertijdperk binnengetrepen. Met de

aanschaf van een paar tweedehands computers zijn we het computertijdperk ingedoken. In eerste instantie voor het typen van de Kroniek en de verenigingsadministratie. Na een tijdje bleek echter dat de behoefte veel groter was dan alleen Kroniek en verenigingsadministratie. Nadat iemand gevonden was die de ledenadministratie op de computer wilde verzorgen en de aangeboden tekst voor de Kroniek meer en meer op een diskette aangeleverd wordt, blijkt het leeuwenaandeel van het computerwerk te bestaan uit het invoeren van onze bezittingen zoals bibliotheek, foto- en overige collecties.

We hebben op advies van de archivaris Oost-Veluwe een systeem ingevoerd die ook door archieven gebruikt wordt, zodat we op eenvoudige manier gegevens kunnen uitwisselen. Dit is natuurlijk niet allemaal vlekkeloos verlopen, maar dank zij de hulp van o.a. individuele leden, mensen van de L.O.V. en andere deskundigen zijn alle problemen opgelost.

Een van onze vaste medewerkers heeft een aantal cursussen gevolgd en dus heb-

ben we alle deskundigheid in huis, behalve wanneer het al te technisch wordt.

Wanneer er iemand is die ons een morgen of middag wil helpen met het invoeren van bestanden dan is hij of zij van harte welkom.

U hoeft niet met een computer overweg te kunnen, wij leren het U.

Computerkenner(s) gevraagd

Hoewel de computers ons veel tijd en werk besparen, lopen we toch regelmatig tegen kleine hardware- en software-probleempjes aan. Dit zijn de wat meer technische probleempjes die een computerkenner in een handomdraai verholpen heeft, maar waarmee wij vaak uren aan het puzzelen zijn.

Wanneer iemand met enige computerkennis ons in dergelijke situaties zou helpen, zou ons dat veel tijd (en ergernis) besparen. Vrijwilligers onder onze lezers, die regelmatig bijstand zouden willen verlenen, kunnen contact opnemen met de heer J. Lubberts, tel. (0571) 29 17 60.

Voor u gelezen

door H. Kleinjan

“Woeste Hoeve 8 maart 1945”

Op 8 maart 1945 maakte een executiepeloton bij Woeste Hoeve een einde aan het leven van 117 Nederlanders. Een massa-executie als Duits antwoord op de ‘aanslag’ op Rauter, Hitlers politiebaas in Nederland. Onder de gesneuvelden waren vier leden van de Terwoldse verzetsgroep.

Na een jarenlange speurtocht geeft de schrijver van dit boek, Henk Berends, een

vrijwel compleet overzicht van de juiste namen, foto's van de slachtoffers en hun graven, gegevens uit hun verleden en de achtergronden die hebben geleid tot hun gevangenneming en daarop volgende dood. In het hoofdstuk “Terwolde, gemeente Voorst” beschrijft de auteur de activiteiten van de verzetsbeweging in Terwolde en omgeving. Na “successen” in de eerste jaren (hulp aan piloten en onderduikers, sa-

botage-acties etc.) sloeg in oktober 1942 het noodlot toe. Door verraad werden binnen enkele weken bijna alle leden van de verzetsgroep gearresteerd. Op 19 november 1942 werden 33 mannen op de schietbaan in Soesterberg gefusilleerd. Dertien van hen kwamen uit de gemeente Voorst, waaronder acht uit Terwolde.

Het verzet ging door, maar opnieuw als gevolg van verraad werd op 12 december 1944 en de daaropvolgende dagen een groep verzetsmensen uit Terwolde gearresteerd. Vier van hen werden op 8 maart 1945 uit hun gevangenis gehaald en bij Woeste Hoeve gefusilleerd: Dirk Lammes (instrumentmaker, woonde een tijdje in Terwolde), Arend Jan Nales (groentekweker, wonende aan de Everwijnstraat), Egbert Plette (gemeente-ambtenaar, wonende in Tuindorp) en Pieter van der Vegt (de dorpskapper van Terwolde).

Nales en Plette werden op 3 mei 1945 herbegraven op de Algemene Begraafplaats in Terwolde.

Lammes werd op 3 mei 1945 herbegraven op begraafplaats Heidehof in Apeldoorn (Ugchelen). Hij werd postuum onderscheiden met het Verzetsherdenkingskruis.

Van der Vegt werd op 8 mei 1945 samen met een grote groep slachtoffers uit Deventer herbegraven op de Algemene Begraafplaats in Deventer; op 31 augustus 1970 werd hij opnieuw herbegraven op het Nederlands Ereveld in Loenen.

De manier waarop de O.K.V. in bezit gekomen is van dit boek is niet alledaags. Enige tijd geleden overleed de weduwe van één van de slachtoffers van het drama bij Woeste Hoeve. Zij wilde uit haar nalatenschap geld ter beschikking stellen om ervoor te zorgen dat nog niet verkochte exemplaren van het boek terecht zouden komen bij instituten die zich bezighouden met de Tweede Wereldoorlog. Het boek moest een zo wijdverbreid mogelijk verspreiding krijgen. De executeur-testamentair van de weduwe heeft het uitvoeren van deze laatste wens overgelaten aan de Stichting Monument Woeste Hoeve, de “opdrachtgever” van het boek. Deze stuurde boeken aan instellingen die gezien vestigingsplaats of betrokkenheid iets met een of meerdere slachtoffers van het drama bij Woeste Hoeve te maken hebben. De Oudheidkundige Kring Voorst was er daar één van.

Een wonderlijk fotoalbum

door L. Sevenster

Het album

De heer J. Harenberg uit Zutphen kocht enkele jaren geleden een kiekjesalbum op een beurs. Niets aparts, zult u zeggen. Voor onze foto-collectie echter van groot belang vanwege de tien kiekjes van kasteel “De Beele” in Voorst. Er zijn, naast de duidelijke foto's, slechts enkele aanwijzingen over

de eigenaar en de datering van de foto's. De eigena(ar)es van het album heeft relaties gehad met de familie die op “De Beele” woonde of werkte, hetgeen blijkt uit de foto's die tijdens de zomer van 1908 zijn gemaakt. Bijna alle foto's van “De Beele” zijn zonder onderschrift, slechts drie stuks hebben een tekst en wel: “De salon van tan-

"De salon van tante Jet" op "de Beele" in 1908. Rechts de rijkversierde schoorsteenpartij.

te Jet", "winterfoto van 'De Beele', jan. 1908" en "mademoiselle J. Speelman".

De inhoud

Het album werd samengesteld door iemand die van 24 tot 30 juli 1908 logeerde in het familiehôtel, 1e rang, "Klarenbeek", dat gevestigd was in het deftige herenhuis van de familie Van Pallandt en gelegen heeft op de hoek van de Huygenslaan en de Rozen-daalseweg in Arnhem. De brochures van het elite-hôtel, geëxploiteerd door de heer J. Broers, heeft men vooraan in het fotoalbum geplakt. Het album bevat foto's uit de periode 1 juli tot 1 september 1908. Men heeft volgens de foto's verschillende reises gemaakt, o.a. met een Spijker-automomo-

biel naar Voorst.

Alle kiekjes van de reis naar "De Beele" zijn overgefotografeerd en bevinden zich nu in onze collectie. Een drietal wil ik hierbij publiceren.

De puzzels

Nu wil ik proberen de vragen "Wie is tante Jet?" en "Wie is mademoiselle J. Speelman?" op te lossen. Ik ben begonnen met het bevolkingsregister van Voorst, 1900-1910. Bij het huis Voorst A 23 staat de naam vermeld van mej. Elisabeth de Vries, tot 17 oktober 1901 "Directrice gestichten voor Zenuwlijders". Op 1 augustus 1906 wordt hoofdbewoonster de weduwe Adèle de Perez de Baron, geboren op 22 oktober 1851

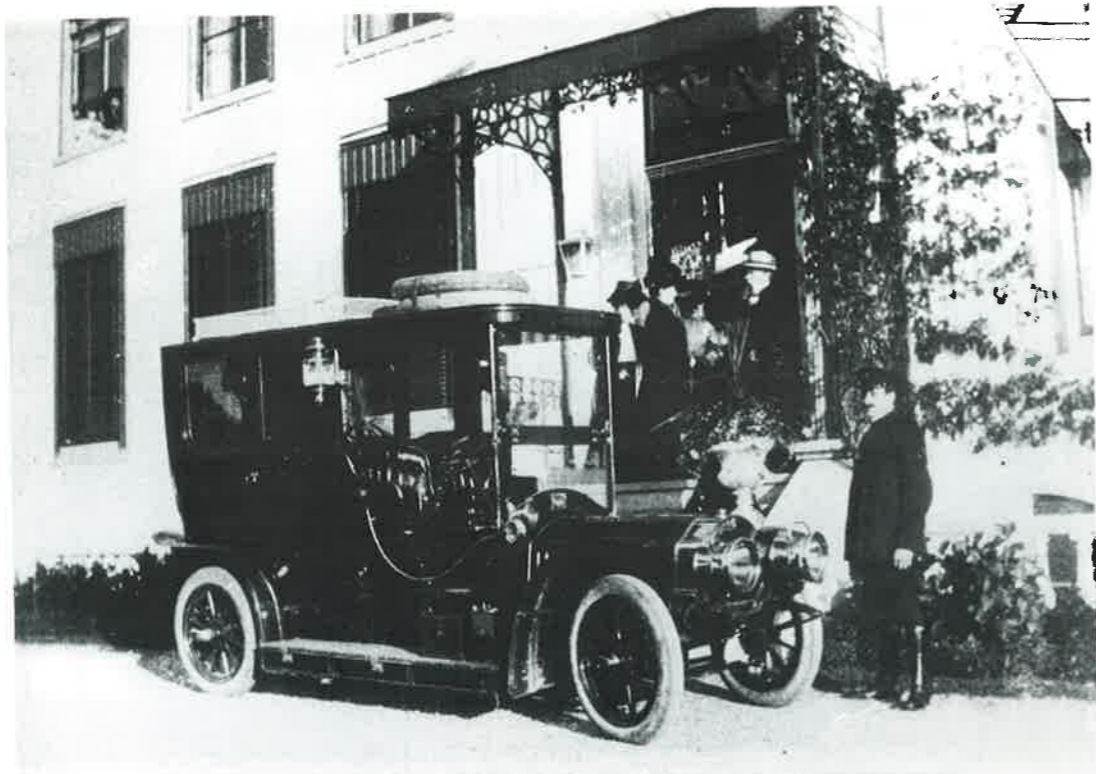

De achterzijde van "de Beele" in 1908. Later werd de veranda dichtgebouwd tot serre.

in Soerabaja.

Op 4 oktober 1906 komt haar zuster op "De Beele" wonen, geheten Xaviera de Perez de Baron en deze dame is onze tante Jet van de foto; zij is eveneens in Soerabaja geboren en wel op 7 juni 1849. Huize "De Beele" was eigendom van de familie Sloet. We moeten via het Nederlands Adelsboek van 1917 zoeken naar de relatie tussen tante Jet de Perez en J. Speelman. Dat lukt als volgt: Antoni Baron Sloet van Oldruitborgh huwt op 10 juni 1855 met Johanna de Perez. Hun derde van de vier kinderen is Sophie Adrienne Barones Sloet van Oldruitborgh, geboren op 29 augustus 1860 in Toerwodadi. Zij trouwt op 27 september

1881 met Jhr Helenus Marinus Speelman en het jonge echtpaar gaat in Den Haag wonen op het kasteel "Wittenberg", een vorstelijke residentie in die tijd. Hun eerste dochter is Jkvr. Frederica S.C. Speelman, de tweede dochter is Jkvr. Jeanne W. Speelman, geboren op het kasteel "Zuylenstein" onder Leersum. Deze laatste dame is onze mademoiselle J. Speelman, die ongetwijfeld haar reisindrukken in haar kiekjesalbum heeft vastgelegd als achttienjarig meisje van goeden huize. Vier jaar later zal ze in het huwelijk treden met Maximiliaan Robert Baron Bentinck, wiens moeder een Barones Van Pallandt was.

De Spijker-auto staat klaar voor vertrek bij de ingang van "de Beele" in 1908.

De puzzels zijn hiermee opgelost, met als resultaat dat wij een prachtige serie foto's van "De Beele" en de tuinen uit 1908 in ons bezit hebben, en... zo hoort het ook.